

Anna Witeska-Młynarczyk

anna.witeska@gmail.com

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej

Uniwersytet Warszawski

CHRZEŚCIJANIE LGBT WE WSPÓŁCZESNEJ POLSCE

Dorota Hall, *W poszukiwaniu miejsca. Chrześcijanie LGBT w Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN 2016, ss. 395, ISBN: 978-83-7683-121-3.

Dorota Hall, badaczka w Instytucie Filozofii i Socjologii PAN, wcześniej związana z Instytutem Etnologii i Antropologii Kulturowej UW, konsekwentnie poprzez kolejne projekty badawcze analizuje złożony obraz współczesnej polskiej religijności. W swojej pierwszej książce zatytułowanej *New Age w Polsce. Lokalny wymiar globalnego zjawiska* poddała refleksji sposoby zadamawiania się nowych idei i praktyk w duchowym życiu społeczeństwa polskiego. W drugiej książce, *W poszukiwaniu miejsca. Chrześcijanie LGBT w Polsce*, autorka pokazuje czytelnikowi wielowymiarowy proces konstytuowania się pozycji podmiotowej chrześcijan określających się jako LGBT, którzy między innymi poprzez zaangażowanie w działalność organizacji Wiara i Tęcza domagają się bezpiecznej przestrzeni dla możliwości realizacji własnego religijnego „ja” w dzisiejszej Polsce.

Analiza obszernego i wieloaspektowego materiału badawczego zaprezentowana została w sześciu rozdziałach. Do lektury wprowadza czytelnika przejrzysty wstęp, w którym autorka zarysowuje strukturę książki. W swojej narracji o doświadczeniach chrześcijan LGBT w Polsce Dorota Hall odwołała się do trzech głównych źródeł wiedzy. Po pierwsze, wzięła pod lupę debatę toczącą się w polskiej prasie od lat 90. XX wieku po rok 2014. Zobrazowała tym samym transformacje zachodzące w dyskursywnej opozycji między religią i homoseksualnością czy transpłciowością. Po drugie, przeprowadziła obszernie badania terenowe w środowisku osób samookreślających się jako chrześcijanie i chrześcijanki LGBT. W latach 2012–2014, socjolożka obserwowała życie nieformalnej organizacji ekumenicznej Wiara i Tęcza, włączając się w spotkania

i działania polityczne środowiska, ale także śledząc dyskusje toczące się w obrębie zamkniętej grupy na Facebooku. Pracę tę pogłębiła poprzez kontakt z innymi wspólnotami religijnymi przyjaznymi osobom LGBT, jak Zjednoczony Kościół Chrześcijański (ZKC) i Reformowany Kościół Katolicki (RKK). Wreszcie trzecie źródło danych stanowiły 63 wywiady biograficzne przeprowadzone z mężczyznami (28) i kobietami (24) cisplciowymi oraz z osobami transplciowymi (11). Większość rozmówców i rozmówczyń zaangażowana była w działalność Wiary i Tęczy, ale autorka podjęła także rozmowy z wierzącymi osobami nieheteronormatywnymi spoza tego środowiska. Metoda biograficzna była tu wyborem celowym. Dorota Hall szukała w rozmowach możliwie szerokiej perspektywy, która pozwoliłaby jej na „kontekstualizację kwestii związanych z wiarą i seksualnością czy płcią w życiu [...] rozmówców i rozmówczyń” oraz na ukazanie możliwości i ograniczeń związanych „z realizacją indywidualnych dążeń w obliczu dyskursywnie funkcjonującej opozycji między religią i sprawami LGBT” (s. 30). W rezultacie tak skonstruowanych badań czytelnik ma przed sobą bardzo ambitną analizę ekonomiczno-społecznych i dyskursywnych uwarunkowań strukturyzujących doświadczenia i możliwości artykulacji marginalizowanej grupy społecznej. Autorka w skrupulatny sposób pokazuje, jak intymny materiał biograficzny wyrasta z konkretnego czasu historycznego i przestrzeni społecznej. Tworzy swoim rozmówcom i rozmówczyniom bezpieczne miejsce do opowiedzenia jednostkowych, często trudnych i nacechowanych emocjami historii. Jednocześnie jednak zachowuje autorytet badaczki, której zadaniem jest zrozumienie i opisanie rzeczywistości warunkującej indywidualne głosy i historie.

Rozdział pierwszy książki zatytułowany „Chrześcijaństwo a osoby LGBT: tło instytucjonalne i badania akademickie” zainteresuje osoby poszukujące wiedzy na temat debat i rozwiązań instytucjonalnych wypracowanych przez grupy chrześcijańskie zainteresowane problematyką LGBT oraz poszczególne Kościoły działające w Europie (w tym w Polsce) i w Amerykach. Autorka dokonuje tu także przeglądu istniejących analiz socjologicznych dotyczących religii i LGBT, wskazując główne tematy i sposoby interpretacji problemu. Rozdział ten stanowi przyczynek do zarysowania wypracowanej przez autorkę oryginalnej refleksji na temat istniejącej literatury akademickiej – zarówno polskiej, jak i zagranicznej. Dorota Hall wskazuje perspektywę intersekcyjną jako ten element, który wymaga więcej namysłu badaczy zajmujących się religią i nienormatywną seksualnością. Podkreślając odrębność własnego głosu, socjolożka wyraźnie dystansuje się też wobec nadawania

nadmiernego znaczenia indywidualizmowi religijnemu, a uwagę swoją kieruje w stronę struktur społecznych i dyskursywnych rozumianych jako „przestrzeń produkcji i podtrzymywania rozmaitych relacji władzy” (s. 88).

Rozdział drugi przybliży „warsztat teoretyczny” autorki, który wywodzi się z teorii dyskursu Ernesta Laclau i Chantal Mouffe, podejścia intersekcjonalnego, teorii praktyki Pierre’a Bourdieu oraz metodologii wypracowanej w ramach etnografii. Dyskusja wokół kategorii myślowych wypracowanych przez Laclau i Mouffe została przedstawiona w ścisłym dialogu z problematyką badań (również w dalszych częściach książki). Zastosowanie teorii dyskursu do interpretacji zebranego materiału pozwala lepiej zrozumieć złożony obraz diachronicznie ujmowanych struktur dyskursywnych i powstających w jej ramach pozycji podmiotowych, umożliwiających osobom LGBT artykułowanie własnych tożsamości. Jednocześnie, dzięki ujęciu historycznemu i analizie debaty w czasie historycznym, możliwe staje się uchwycenie płynności granic i ram konfliktu społecznego, który stanowi punkt wyjścia dla nowych antagonizmów, definicji podmiotowych i performatywnych aktów określania indywidualnej i grupowej tożsamości. Rozdział ten zawiera też bardzo cenną, krytyczną refleksję dotyczącą pozycji badaczki oraz dyskusję na temat wymiaru etycznego prowadzonych przez nią badań. Praca Doroty Hall jest przykładem socjologii zaangażowanej, która ma na celu poszerzenie przestrzeni dla głosów grup defaworyzowanych. Autorka opisuje praktykę powracania z własnymi tekstami do opisywanego środowiska. Daje obraz otwartego dialogu z rozmówcami i rozmówczyniami na temat własnych analiz. Hall jawi się jako badaczka świadoma, wrażliwa, otwarta, a jednocześnie znajdująca dobre drogi zarówno w terenie, jak i w sposobach pisania o nim. Liczne fragmenty pracy – zwłaszcza te, w których urefleksyjnia „używanie siebie samej jako narzędzia badawczego”, poddaje namysłowi wpływ własnej pozycji społecznej na proces badawczy, opisuje sytuacje odsłaniania i określania siebie w dialogu z osobami spotkanymi podczas badań – świetnie sprawdzają się jako materiał do dyskusji na zajęciach z metodologii i etyki badań.

Solidna i wyczerpująca analiza debaty prasowej objęła dzienniki ogólnopolskie i lokalne, tygodniki oraz wybrane miesięczniki katolickie z lat 1953–2014 i została ujęta w rozdziale trzecim, zatytułowanym „Religia i problematyka LGBT w polskiej prasie”. Prasa traktowana jest przez autorkę jako jeden z obszarów praktyk społecznych, w których polityczne linie podziału nie są zwyczajnie odzwierciedlane, lecz aktywnie wypracowywane (s. 15). Kolejne części rozdziału przybliżają czytelnikowi

przeobrażenia dyskursywne, jakie następowały w Polsce od upadku komunizmu po rok 2010, ze szczególnym uwzględnieniem ewolucji pozycji podmiotowych „inteligencji katolickiej”, „prawicy”, „liberalnej lewicy” czy „organizacji LGBT” (s. 187). Autorka wyodrębnia kilka faz tych przeobrażeń. W początkowym okresie wolnej Polski homoseksualiści umieszczeni przez Kościół katolicki w pozycji Innego, nie mogli zbudować silnego głosu. Z czasem, wciągnięte w tarcia między „liberalną lewicą” a „prawicą”, mniejszości seksualne stały się nie tylko antagonistami Kościoła, ale także „polskiego narodu”. Po roku 2000 pole dyskursywne zostało zdominowane przez projekt terapii reparacyjnej, co ustawiło środowiska LGBT w opozycji do Kościoła i „prawicy”, a przy tym znacznie ograniczyło ich możliwości artykulacyjne. Możliwości te zostały silniej zarysowane w sytuacji antagonizmu między inteligencją katolicką i katolickimi konserwatystami. Innym czynnikiem umożliwiającym wzmocnienie pozycji podmiotowej chrześcijan LGBT było działanie polskich aktywistów LGBT oraz wzbogacenie ich tożsamościowej polityki o perspektywę *queer*. Hall jasno wskazuje więc na moment historyczny i konkretny układ relacji, który otwiera chrześcijanom LGBT drogę do wzmocnienia własnej pozycji podmiotowej.

„Dyskurs a doświadczenie” to tytuł rozdziału czwartego, który przenosi nas na poziom jednostki, niejako tłumacząc jak opisywane wcześniej zmiany w obrębie struktur dyskursywnych były odczuwane przez konkretnych ludzi. Autorka pokazuje nam między innymi, w jaki sposób jej rozmówcy i rozmówczynie dokonywali uzgodnień między wiarą a nienormatywną seksualnością czy płcią, skąd przychodziły impulsy do integracji antagonistycznych pozycji tożsamościowych, co powodowało, że chrześcijanie LGBT angażowali się w działalność emancypacyjną. Obszerne cytaty ilustrują różne odcienie niejednoznacznych procesów wyzwania i określania siebie za pomocą nowego języka pozycji podmiotowych „geja”, „lesbijki” czy „osoby transpłciowej” wypracowanych w ramach świeckich artykulacji emancypacyjnych. Zebrane przez Dorotę Hall historie pokazują bogactwo szczegółu biograficznego i odsłaniają intymny świat ludzkich przeżyć usytuowanych na skomplikowanej mapie społeczno-historycznej naszego kraju. Autorka zarysowuje w tym rozdziale kontury „miejsc ciszy”, które skutecznie blokowały możliwość harmonijnego przeżywania duchowości i seksualności w katolicyzmie. Odsłania też swoisty paradoks pozycji chrześcijan LGBT. Z jednej strony, widzimy trudność zaistnienia głosu osoby wierzącej w środowiskach aktywistów LGBT, z drugiej, problem w określeniu własnej pozycji, jako osoby nienormatywnej seksualnie czy płciowo w środowisku Kościoła

katolickiego. Jak podkreśla autorka, miejsca ciszy i niemożności artykulacyjnej są płynne. Z prowadzonych przez nią rozmów wynika, że trudności, z jakimi zmagają się osoby niemieszczące się w heteroseksualnej normie również ewoluują. Zmienia się bowiem obraz dyskursywnej i społecznej opresji produkowanej i podtrzymywanej przez Kościół, ale także generowanej przez same środowiska LGBT.

Rozdział piąty, „Usytuowanie społeczno-ekonomiczne i osobiste narracje”, pokazuje omawianą artykulację jako uklasowaną. Autorka stawia kluczowe dla tej publikacji pytanie o to, kto właściwie bierze udział w emancypacyjnym projekcie Wiary i Tęczy, a tym samym, kto tworzy tę grupę, kto ma dobrą pozycję do przeciwstawienia się opresji, kto może mieć szansę na harmonijne przeżywanie sfery duchowości i seksualności. Środowisko Wiary i Tęczy okazuje się złożone z osób „silnie związanych w młodości z Kościołem”, nie starszych niż czterdziestoletnie, wykształconych, zamieszkujących duże miasta, „mających za sobą doświadczenie mobilności w górę w hierarchii społecznej”, chociaż często też mobilności geograficznej, „zazwyczaj cisplciowych”, które są silnie zmotywowane do integracji wiary z własną nienormatywnością, a których celem jest możliwość uczestnictwa w sakramentach pokuty i eucharystii (s. 286). Jest więc to obraz grupy dość spójnej, znajdującej się w określonej pozycji względem zasobów umożliwiających artykulację nienormatywnej seksualności i jej uzgodnienie z wiarą katolicką. Grupa ta jednocześnie sama wypracowuje własne granice artykulacji. W rozdziale tym zostało poruszonych wiele interesujących tematów. Jednym z nich jest kwestia braku zainteresowania aktywizmem osób transplciowych po korekcie płci. Autorka opisuje jak osoby transplciowe, które dokonały medycznego i prawnego uzgodnienia płci, odwołują się w budowaniu własnej tożsamości do linearnej narracji „uwolnienia z obcego ciała” i wychodzenia z choroby. Zainteresowane wtopieniem się w normatywny plciowo świat, porzucają aktywność w ramach grup chrześcijan LGBT. Innym interesującym wątkiem jest fakt uczestnictwa wielu rozmówców i rozmówczyń Doroty Hall w procesach psychoterapii, które, wartościowane pozytywnie przez jej uczestników, wykorzystują linearną narrację „coming outu”, zmierzającą do osiągnięcia oswobodzenia poprzez jasne określenie własnej tożsamości oraz prawa do jej posiadania i ekspresji. Częścią tej opowieści często okazuje się też poczucie własnej sprawczości, wynikające z mobilności „w górę” w hierarchii społecznej. Ciekawi mnie ta jednorodność doświadczeń grupy polskich chrześcijan LGBT w ramach kultury terapii. Interesująca byłaby etnograficzna eksploracja modelu wsparcia terapeutycznego, z jakiego korzystają członkowie grupy, jak i skontrastowanie tych

doświadczeń z doświadczeniami osób zamieszkujących mniejsze miasta i wsie, bądź uczestniczących w procesach terapii w ośrodkach katolickich.

„Strategie artikulacyjne” to tytuł ostatniego rozdziału książki, w którym autorka wnika głębiej w dynamikę Wiary i Tęczy. Pozycja podmiotowa „chrześcijan LGBT” umożliwiona poprzez szersze procesy dyskursywne i społeczne, w tym działania emancypacyjne środowisk LGBT, jawi się jako pozycja wrażliwa, produkująca wewnętrzgrupowe napięcia, generująca nowe formy dyskryminacji i wykluczenia, na przykład względem osób identyfikujących się z ideą związków poliamorycznych czy osób biseksualnych. W tym rozdziale Dorota Hall wprowadza nas w świat niuansów tożsamościowych Wiary i Tęczy poprzez ciekawą dyskusję na temat reprezentacji transpłciowości oraz różnego usytuowania kobiet i mężczyzn cispłciowych w środowisku chrześcijan LGBT. Jednocześnie widzimy, że nowe antagonizmy mogą prowadzić do kolejnych artikulacji oraz tożsamościowych i politycznych dookreśleń, jak w przypadku „katoliczek-lesbijek”.

W „Zakończeniu” autorka podsumowuje wyniki swoich prac w szerszej perspektywie. Podkreśla, że jej „badania wskazują [...] na wartość, jaka w kontekście pracy na rzecz poprawy sytuacji osób LGBT w obrębie chrześcijaństwa, zwłaszcza rzymskiego katolicyzmu, wiąże się z tożsamościowym ujęciem nienormatywności seksualnej i płciowej” (s. 331) i jednocześnie uświadamia przełomowy charakter momentu historycznego dla możliwości artikulacyjnych chrześcijan LGBT w Polsce. Studzi jednak zarazem nadmierny optymizm, negując możliwość realizacji w pełni inkluzywnego projektu emancypacyjnego.

W *poszukiwaniu miejsca* zainteresuje przedstawiciele nauk humanistycznych i społecznych pracujących wokół takich zagadnień jak seksualność, tożsamość płciowa, religia, kultura terapii czy aktywizm LGBT w Polsce. Będzie nieocenioną pozycją w sylabusach zajęć podejmujących tę problematykę, ale też świetnie wpisze się bardziej ogólne projekty edukacyjne dotyczące współczesnej Polski. Książka wydaje się mieć duży potencjał dydaktyczny, ponieważ jest wynikiem solidnej pracy etnograficznej i łączy wnikliwe dyskusje teoretyczne z obrazem rzeczywistości zawartym w często bardzo osobistych narracjach. Niewątpliwie publikacja ta, podobnie jak inne prace tej autorki, wyjdzie poza środowisko akademickie i przyczyni się także do formowania działań podejmowanych zarówno przez jednostki, jak i szeroko pojęte środowiska LGBT, a być może także osoby zaangażowane w instytucjonalny wymiar polskiego katolicyzmu.